

SLENGLARNI AVTOMATIK TEGGLASHDA SLENG BIRLIKLARI LUG‘ATINING AHAMIYATI

Bekmuradova Iroda Zokir qizi

Alisher Navoiy nomidagi

Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
kompyuter lingvistikasi mutaxassisligi magistranti.

E-mail: irodabekmuradova9@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada sleng tushunchasi, sleng qatnashgan matnlarni teglashda sleng lug‘atlarining ahamiyati hamda bugungi kunda bunday lug‘atlariga bo‘lgan ehtiyojning ortishi kabi masalalar tahlil qilinadi. Sleng lug‘atlarini tuzish, slenglar izohi va boshqa xususiyatarini korpusda matnga teg sifatida biriktirish jarayoniga to‘xtalib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: sleng, noadabiy leksika, korpus, teg, sleng lug‘ati.

Abstract: This article discusses the concept of slang, the issues such as the importance of slang dictionaries and the increasing need for such dictionaries today are analyzed in tagging texts with slang. It focuses on the process of creating slang dictionaries, attaching slang annotations and other features to the text as tags in the corpus.

Keywords: slang, non-literary lexicon, corpus, tag, slang dictionary.

Аннотация: В этой статье анализируется концепция сленга, важность сленговых словарей для разметки текстов сленгом, а также растущая потребность в таких словарях сегодня. Основное внимание уделяется процессу создания сленговых словарей, прикреплению сленговых аннотаций и других функций к тексту в виде тегов в корпусе.

Ключевые слова: сленг, нелитературная лексика, корпус, тег, сленговый словарь.

Bugungi o‘zbek so‘zlashuv uslubida slenglar ko‘p qo‘llanilishi bilan xarakterlidir. Slenglar sotsiolingvistik birlik sifatida ko‘p qo‘llanadigan noadabiy leksik qatlamga oid bo‘lib, doimiy o‘rganishni talab etadigan so‘zlardir, ular adabiy me‘yor doirasiga kirmasa-da, yozma nutqda kamdan-kam ishlatilsa ham, kundalik hayotda ko‘p qo‘llaniladi. Shu sababli, so‘zlashuv nutqining muhim va ajralmas qismi hisoblanadi. Slenglar til foydalanuvchilarning barcha toifasi uchun birday tushunarli bo‘lolmaydi, chunki, bunday birliklar ko‘p hollarda qisqalik hamda aytilmoqchi bo‘lgan fikrni boshqalardan yashirish maqsadida ishlatiladi.

O‘zbek tilshunosligida sleng birliklar hali yetarli darajada tadqiq etilmagan, shuning uchun mavzuga doir keng sotsial tadqiqotlar, slenglar lug‘atini yaratish kabi masalalar yangi ilmiy izlanishlarga muhtoj. Slengni ishlatish juda oson bo‘lganidek, bir qarashda tushunish ham soddaga o‘xshab ko‘rinadi. Ammo eng oddiy narsalarni aniqlash, albatta, muhokama qilish eng qiyin, chunki sleng so‘zlashuv nutqiga xos bo‘lganligi hamda uni qo‘llashdan maqsad ilmiy qonunlar, grammatik qoidalar va falsafiy nazariyalarga asoslanmagani, qulaylik uchun ishlatilishi sababli bu jarayonni izohlash biroz murakkab. U qanday paydo bo‘lsa, shundayligicha so‘zlashuv nutqida yashaydi. [Eric Partridge, 1933:20]

O‘zbek tilshunosligidagi sotsiolingvistik tadqiqotlarda slenglar ko‘proq yoshlarning nutqida uchraydigan o‘ziga xos yashirin ma‘noga ega bo‘lgan leksik birliklar sifatida e’tirof

etiladi. Shu jihatdan qaraganda bugungi kunda yoshlar o'rtasidagi muloqot jarayonida keng qo'llaniladigan ba'zi chet so'zlari, ko'chma ma'noda qo'llanilib, ommalashtirilgan ayrim o'zbekcha so'zlar, iboralar va o'xshatishlar slenglarni tashkil etadi.

Odatda, slenglar, ayniqsa, ularning dastlabki shakllanishi davrida, keng ommaga tushunarsiz bo'ladi. Til korpusida sleng birliklarni ajratib tahlil qilish, ularga avtomatik teg qo'yishning ahamiyati shundaki, bunday birliklar qatnashgan matnning u yoki bu tahlili amalga oshirilganda slenglarni oddiy leksik birliklar kabi tahlil qilib ketish, avtomatik tarjima jarayonida so'zni to'g'ridan-to'g'ri belgilangan tilga tarjima qilib qo'yish kabi xatoliklarni to'xtatishga erishish mumkin. Slenglarni teglash bunday birliklarga izoh berish orqali amalga oshiriladi. Korpusda birliklarni teglash muayyan maqsadda to'plangan matnlar majmui, til birliklari yig'indisi, tabiiy tildagi elektron shaklda saqlanadigan yozma yoki og'zaki, kompyuterlashtirilgan qidiruv tizimiga dasturiy ta'minot asosida joylashtirilgan matnlar jamlanmasi orqali amalga oshiriladi. Undagi matnlar tilni ifoda etish, tilning rivojlanish bosqichlari, janrlari, uslublari, hududiy va ijtimoiy variantlarining barcha xilma-xilligini aks ettiradi. [Hamroyeva Sh, 2020:52]

So'zlarni teglashning lug'atga asoslangan yondashuvi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1-rasm. Slenglarni avtomatik teglashning lug'atga asoslangan usuli bosqichlari

Matndagi birliklarni teglashning lug'atga asoslangan usuli matn ma'lumotlariga teglar yoki toifalarni belgilash uchun oldindan yig'ilgan so'zlar to'plami (lug'atlar)dan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bunda qilinishi kerak bo'lgan eng birinchi ish mavjud sleng birliklarni to'plab, lug'at shakllantirishdir. Bunda lug'atdagi so'zlarning muayyan toifalari bilan bog'liq so'z va iboralar ro'yxati yaratiladi. Bunday lug'at qo'lda tuzilishi yoki "text-mining" usuli yordamida yaratilishi mumkin.

Sleng	So'z turkumi	Izohi	Misol	Sinonimi
Strelka	Ot	Uchrashuv	1. Strelka belgiladi. [og'zaki] 2. Strelkani soat 5 ga, "Anhor" kafesiga urdim. [og'zaki] 3. Namuncha xursandsan?! Strelkang bormi deyman [og'zaki] 4. Turishingni qara, shu ahvolda strelkaga chiqasanmi? [og'zaki] 5. Strelka restoranda. [og'zaki]	-

			<p>6.Strelkami deyman - dedi Qamariddin ko'zini ma'noli qisib. [T.Malik, "Alvido, bolalik"]</p> <p>7. Shoshyapsanmi, strelkang nechchida? [og'zaki]</p> <p>8.Kecha strelkada boshqacha eding? [og'zaki]</p> <p>9.Strelkam bor. [filmdan]</p> <p>10.Strelkadan chiqib to'g'ri uyga keldim. [og'zaki]</p>	
Qovun	Ot	<i>Biror narsani eplolmaydi gan, bir aytgandan tushunmaydigan</i>	<p>1.Qovunmisan, nima balo?! [og'zaki]</p> <p>2.G'irt qovun bola. [og'zaki]</p> <p>3. Qovunsan-da, o'rtoq [yoshlar suhbatidan]</p> <p>4. O'zingni qovunga solma, hammasini tushuntirib turibsan-ku [og'zaki]</p> <p>5. Voy, Sabriya, qovunsan, qovun! [ijt.tarmoq]</p>	Chuchvara, guvala, chumbul
Nol besh	Son	<i>Bo'yi past, pakana</i>	<p>1. "Nol besh" kelyapti. [Yoshlar suhbatidan]</p> <p>2. O'zi "nol besh-u", osilgan dorini qarasin. [Og'zaki]</p> <p>3. "Nol besh"lar "bir"larga qarshi! [og'zaki]</p> <p>4. Shu "nol besh" bolaning nimasi yoqadi senga, hayronman?! [ijt.tarmoq]</p> <p>5. O'rtadagi "nol besh"ni bir yoqlik qil. [og'zaki]</p> <p>6. O'zi "nol besh" bo'lsa ham mard ekan. [og'zaki]</p> <p>7. O'sha "nol besh"ga ayt, meni tinch qo'ysin. [ijt.tarmoq]</p> <p>8. Ko'p og'ir yuk ko'tarma, bunaqada "nol besh" bo'lib qolasan. [og'zaki suhbatdan]</p>	—
Uxlatmoq	Fe'l	<i>Aldab ketmoq, chuv tushirmoq</i>	<p>1. MIBning soxta xodimi fuqaroni 31 000 dollarga "uxlatdi".</p> <p>2. Akam seni "uxlatib" ketibdi. [og'zaki suhbatdan]</p> <p>3. Shuncha pulga "uxlabsan", jo'ra! [ijt.tarmoq]</p> <p>4. Ana endi aniq uxladig [og'zaki suhbatdan]</p>	Kiydirib ketmoq
Kiydirmoq	Fe'l	Boplamoq	<p>1. To'g'ri, til bilgan el bilar, ammo ona tilimiz darajasini eplab ko'tarolmayotgan bir vaziyatimizda bu xorijiy tillar targ'ibotini "kiydirim" qo'yish qanchalik ma'qul?! [xs.uz]</p>	—
Kiydirib ketmoq	Fe'l	<i>Aldab ketmoq, chuv tushirmoq</i>	<p>1. "Qo'shnisi kiydirib ketsayam yo'lli to'svolish qattan chiqdi o'zi?" deb yozadi Bemalolxo'ja. [bugun.uz]</p> <p>2. – Nima bo'ldi? – Kiydirib ketdi [filmdan]</p>	Uxlatmoq
Guvala	ot	Hech narsani tushunmaydigan, biror ishni eplolmaydi gan	<p>1. – Sen bolani onang, aslida, insofsiz qilib tuqqan. Bolaligingda ham bizlarga xiyonat qilib turarding. Shoyusuf guvalaning bog'i esingdami? Cho'tir, biz boqqa tushganimizda bu nima qilardi, a? [saviya.uz]</p>	Qovun, chuchvara, chumbul

2-rasm. Sleng birliklari lug'atida so'zlar izohi

Matn ma'lumotlarini lug'atga asoslangan holda teglash uchun kiritilgan matn lug'atdagi so'z yoki iboralarning mavjudligi uchun tekshiruvdan o'tkaziladi. Agar moslik topilsa, matnga

mos teg tayinlanadi. Slenglarni teglashda lug‘atga asoslangan yondashuv boshqa usullarga qaraganda nisbatan oson va muayyan kalit so‘zlar kerakli teglarni yuqori darajada ko‘rsatadigan matn ma’lumotlarining ayrim turlari uchun samarali bo‘lishi mumkin, ammo lug‘atga asoslangan usul o‘ziga xos tarzda ayrim kamchiliklarga ega. Ulardan biri shundaki, tahlil natijasi lug‘atning sifati va to‘liqligiga bog‘liq. Agar lug‘at barcha tegishli atamalarni o‘z ichiga olmasa, teglash natijalari samarasi kamayishi mumkin. Bundan tashqari, bu usul noaniq yoki kontekstga bog‘liq atamalarni teglashda ba’zi mos kelmaydigan tomonlarga ega. Lug‘atga asoslangan usulning ishlashini yaxshilash uchun kontekstdan xabardor lug‘atlardan foydalanish, teglarni bashorat qilish uchun mashinani o‘rganish modellarini kiritish yoki bir nechta lug‘atlarni birlashtirish kabi usullardan foydalanish mumkin.

Umuman olganda, slenglarni avtomatik teglashda sleng lug‘atlarning ahamiyati katta bo‘lib, unga asoslangan yondashuv matn ma’lumotlarini tahlil qilish uchun foydali sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Berdialiyev A. O‘zbek sinxron sotsiolingvistikasi. – Toshkent, 2019.
2. Hamroyeva Sh. Korpus lingvistikasi atamalarining qisqacha izohli lug‘ati. – Globe edits, 2020. B.52.
3. Partridge E. Slang Today and Yesterday. – London: Routledge and Kegan Paul, 1979. – P.20.
4. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социоллингвистика. – Москва, 2001. С.161.
5. Демская-Кульчицкая О.М., Семеренко В.Р., Ющенко Р.А. Методы автоматической разметки текстов национального корпуса языка. // Компьютерная математика, 2005. С.70-75.